

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-77>

УДК 327.8

СУПЕРНИЦТВО США ТА КИТАЮ: НАСЛІДКИ ДЛЯ АСОЦІАЦІЇ ДЕРЖАВ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

US-CHINA COMPETITION: CONSEQUENCES FOR THE ASSOCIATION OF SOUTH-EAST ASIA

Чернишова Лариса Олексіївна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3589-9154>

Chernyshova Larysa

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті розглянуто зовнішньополітичні пріоритети найбільших «гравців» на міжнародній арені – США та Китаю. Проаналізовано основні напрями формування китайської енергетичної стратегії. Окреслено заходи агресивної політики Китаю щодо територіальних спорів у Південно-Китайському морі. Визначено вплив на Асоціацію держав Південно-Східної Азії зовнішньої політики США, які прагнуть диверсифіковано та більш тісно взаємодіяти із країнами регіону, що є реакцією на посилення позицій КНР. Проаналізовано чинники, що впливають на територіальний конфлікт у АТР в умовах впливу зовнішньополітичних пріоритетів Китаю та США. Визначено основні ризики, що викликають чутливість та стурбованість АСЕАН і можуть підірвати як регіональну стабільність, так і згуртованість країн Асоціації, значно дестабілізувати ситуацію в умовах гострого суперництва США та Китаю.

Ключові слова: США, Китай, АСЕАН, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, суперництво, конфлікт.

The article considers the foreign policy priorities of the biggest "players" in the international arena – the United States and China. The main directions of formation of the Chinese energy strategy which consists in diversification of import of energy resources, reduction and safety of transport corridors are analyzed. The measures of China's aggressive policy on territorial disputes in the South China Sea are outlined. China's cooperation with some ASEAN countries to implement energy projects on the mainland and strengthen its position in the South China Sea, where significant oil and gas reserves have been identified, is described. The impact on the Association of Southeast Asian Nations of US foreign policy, which seeks to diversify and work closely with countries in the region, in response to the strengthening of China's position. The factors influencing the territorial conflict in the Asia-Pacific region in the context of the influence of China and the United States' foreign policy priorities are analyzed. The directions of rivalry between the two great powers, which are manifested in the zones of conflict over islands and marine waters, in the struggle between states for influence over Asian governments, are described. The main risks of ASEAN, which can undermine both regional stability and cohesion of the Association countries, significantly destabilize the situation in the face of fierce rivalry between the United States and China. It is noted that old and new members of ASEAN have different understandings of how the Association should develop; there is a big difference between pro-democracy and authoritarian states, between participants who are in favor of accelerating economic integration, and countries that adhere to nationalist approaches to the economy; different attitudes towards Chinese policy and the problem of territorial disputes in the South China Sea. It is analyzed that, depending on the combination of risks, the policy of ASEAN countries ranges from hedging and balancing to supporting China. It is determined that for the development of ASEAN it is necessary to develop a common position on territorial conflicts and carry out serious institutional reforms.

Keywords: USA, China, ASEAN, Asia-Pacific region, rivalry, conflict.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР), який на сьогодні стає центром світового економічного розвитку, давно привертає увагу різних суб'єктів міжнародних відносин. Зростає значимість АТР й у світовій політиці. Все це підсилює інтерес до інтеграційних процесів, які відбуваються в регіоні. У даний час Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) є однією з найбільш авторитетних організацій багатопрофільного співробітництва, що динамічно розвивається. За роки свого розвитку Асоціація набула унікального досвіду колективного формування загальної лінії поведінки на міжнародній арені та вирішення внутрішньорегіональних проблем, що набув популярності як «метод АСЕАН». Починаючи з 1990-х років, під егідою Асоціації було створено нові діалогові майданчики – Регіональний форум АСЕАН з безпеки (АРФ), АСЕАН+3, Східно-Азіатський саміт (ВАС). Фактично АСЕАН перетворилася на системоутворюючу структуру багатостороннього співробітництва в АТР [1].

У даний час Сполучені Штати Америки на офіційному рівні активно намагаються активізувати політику на просторі АТР, нарощувати та розвивати вже існуючі зв'язки з азіатськими партнерами. Спроби Китаю зміцнити вплив у регіоні є важливим чинником, що сприяє загостренню суперництва із США в Азії. У свою чергу, ці процеси підривають єдність АСЕАН, яка об'єднує країни, що стали ареною боротьби між цими великими державами. Для того, щоб проводити більш ефективну політику, зокрема щодо інтеграційних структур АТР, необхідно розуміти не лише зовнішньополітичні пріоритети найбільших «гравців» на міжнародній арені, таких як США та Китай, а й особливості функціонування регіональних організацій багатостороннього співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені інтеграційним процесам в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, отримали широке висвітлення у роботах зарубіжних економістів та політологів. На особливу увагу заслуговують праці В. Аггарвала, А. Ачар'ї, М. Бісона, Ю. Вананді, Р. Еммерса, Ч. Моррісона, Е. Лінкольна, Ш. Наріна, Д. Равенхілла [2] та ін. Порівняльний аналіз теоретичних та практичних підходів до функціонування АСЕАН був проведений також вітчизняними вченими такими, як Н. Городньою, С. Шергіним, О. Шевчуком, С. Авер'яновим, І. Холодом, О. Ратковичем

та ін. На сьогодні для досліджуваного регіону актуальним є питання впливу на політико-економічний розвиток АСЕАН таких найбільших регіональних держав, як США та Китай, які наразі конкурують за домінування впливу в Азії. Ці питання поки що не отримали широкого висвітлення як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі.

Метою статті є оцінка впливу країн-лідерів США та Китаю на розвиток Асоціації держав Південно-Східної Азії й аналіз напрямів їх суперництва за домінування впливу в регіоні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, для Китаю зараз характерний період бурхливого економічного зростання. У зв'язку з цим, закономірно зростає потреба в енергоресурсах, більше половини яких Китай змушений експортувати. За останні роки він проводить активну енергетичну політику, особливо у Південно-Східній Азії.

Більше 85% нафти і нафтопродуктів доставляється в КНР з Перської затоки та Африки по Індійському океану через схильну до піратських нападів вузьку Малаккську протоку. Відчуваючи таку велику залежність від постачання нафти ззовні, Пекін прагне захистити країну від будь-яких спроб припинення енергопостачання [3].

Американські кораблі контролюють Малаккську протоку, патрулюючи її та беручи участь у спільних військово-морських навчаннях з країнами регіону. Існує ймовірність, що у разі різкого загострення американо-китайських відносин військово-морський флот США може перекрити життєво важливі для Китаю транспортні коридори. У зв'язку з цим останніми роками Китай ініціював нову політику щодо Південно-Східної Азії, в якій тісно переплітаються енергетичні мотиви та геополітичні міркування.

Хоча китайська енергетична стратегія в останні роки була досить успішною, закордонні китайські проекти стикаються з потенційними обмеженнями постачання палива та підвищенням витрат. Це зумовлено головним чином високою залежністю від ресурсів деяких політично нестабільних країн Африки та Близького Сходу. У зв'язку з цим, Китай намагається диверсифікувати імпорту енергоресурсів, а також скоротити та убезпечити транспортні коридори.

У цих обставинах Південно-Східна Азія набуває особливого значення. За останні роки Китай розробив конкретні плани щодо зміцнення стратегічного партнерства з М'янмою. У Вашингтоні справедливо пора-

хували, що китайсько-бірманські трубопроводи дозволяють транспортувати нафту і газ, які завозяться з Африки та Близького Сходу, в обхід Малаккської протоки. М'янма може стати «мостом», що пов'язує Китай з нафто-видобувними країнами, незалежно від дій Вашингтона і його контролю над Малаккською протокою [3]. Такий розвиток ситуації вкрай не вигідний для США. У 2011 році після переговорів із Вашингтоном М'янма заблокувала усі великі китайські проекти. Дружні відносини між М'янмою та США Китаєм розглядаються як змова з метою стримування його розвитку, у тому числі обмеження доступу до Індійського океану, а також нафто- та газопроводів [2].

Водночас різко загострилися територіальні спори щодо належності островів у Південно-Китайському морі. Дружні стосунки з деякими країнами АСЕАН Китай використовує не лише для реалізації енергетичних проектів на материк, а й для зміцнення своїх позицій у Південно-Китайському морі, де також виявлено запаси нафти та газу [4].

Останнім часом США розглядають район Південно-Китайського моря «осьовим» для забезпечення регіональної стабільності. Це характеризує чутливість АСЕАН до цього питання, а також стурбованість тим, що гостре суперництво великих держав, США та Китаю, може підірвати як регіональну стабільність, так і згуртованість АСЕАН, значно дестабілізувати ситуацію. Питання статусу островів у

Південно-Китайському морі завжди помітно впливало на ситуацію в АТР у сфері безпеки. Інтернаціоналізація цього питання ще більше ускладнила ситуацію [4]. Долучення США до територіального спору у Південно-Китайському морі може певною мірою стримати агресивність Китаю. Проте, якщо суперництво цих країн у регіоні набуде серйозного характеру, то й без того не проста ситуація ще більше ускладниться.

Агресивна поведінка Китаю обумовлена кількома причинами (рис. 1).

США, які тривалий час утримувалися від активного залучення до справ регіону, оголосили про своє «повернення в Азію». Офіційно США заявляють, що прагнуть диверсифікувати свою зовнішню політику та більш тісно взаємодіяти зі Східною Азією. Проте ця політика є реакцією на посилення позицій КНР [2].

Процес суперництва між двома великими державами проявляється у зонах конфліктів щодо островів і морських акваторій, у боротьбі між державами щодо впливу на азіатські уряди [5]. Стрімке економічне зростання Китаю є новим викликом для США та може підірвати позиції Штатів у регіоні.

Бурхлива реакція сусідніх країн та пильний інтерес США до регіону змусили Китай дещо пом'якшити політичну лінію. На думку деяких дослідників, регіоналізм може запобігти поляризації конфлікту, якщо суперництво США та Китаю розвиватиметься на майданчиках багатосторонніх інститутів [5].

Рис. 1. Причини агресивної політики Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні

На сьогодні існують чинники, які можуть як сприяти ескалації конфлікту, так і запобігати розвитку великомасштабної конфронтації (табл. 1).

На сьогодні США продовжує зміцнювати союзницькі відносини з країнами Азії, маючи доступ до їхніх портів, військових полігонів, ремонтних баз, що значно зміцнює їхню присутність в регіоні. При цьому вони мають на меті – збереження першості в регіоні та розподіл відповідальності між союзниками для підтримки статус-кво. Подібна стратегія потребує наявності «мобілізаційних проблем», які мають згуртувати регіональних гравців та зміцнити значення США для регіону.

Занепокоєність азіатських країн зростаючою потужністю Китаю та його агресивна політика в територіальних спорах є ключовим «мобілізаційним питанням», яке намагаються використати США для здійснення своєї стратегії «повернення в Азію» [5]. На підставі проведеного аналізу можна зробити такий висновок: американці стали роздмухувати спір навколо островів у Південно-Китайському морі, хоча раніше особливо не реагували на події в цьому регіоні.

Разом із тим, політика США щодо Китаю не є конфронтаційною. Скоріше її можна охарактеризувати як політику «зниження ризиків та максимізації прибутку». США одночасно проводить політику стримування впливу Китаю, але без відкритого протистояння і водночас здійснює заходи задля максимізації вигод від стабільних відносин із Китаєм. США про-

дять прагматичну політику, яку можна назвати класичним хеджуванням.

Незважаючи на конфронтаційну риторику, що посилюється між США і Китаєм, боротьба між ними буде здійснюватися зі змінним успіхом. Оскільки дестабілізація військово-політичної ситуації в АТР, який є важливий для світової економіки, несе у собі великі та непередбачувані ризики як для Вашингтона, так і для Пекіна. Територіальні спори в Східній Азії – це не лише спори між Пекіном і конкретними державами у боротьбі за кордони, природні та біоресурси, але й здебільшого прояв геополітичних амбіцій китайської еліти, що прагне зміцнити свої претензії на лідерство в АТР [5].

Виходячи з вищевикладеного, очевидно, що ситуація навколо спору у Південно-Китайському морі є як внутрішнім, так і зовнішнім викликом для АСЕАН. Традиційна тактика балансування, якої тривалий час дотримувалася Асоціація у зовнішньополітичній стратегії, на цьому етапі зазнала фіаско, хоча сама по собі вона є досить стабілізаційною.

З приводу територіального спору в Південно-Китайському морі країни АСЕАН розділилися на три табори. Прокитайський – це країни, які не хочуть ставити під загрозу свої економічні інтереси (Камбоджа, Лаос та М'янма). Друга група країн – Таїланд, Індонезія, Сінгапур, Малайзія та Бруней – схильні займати нейтральну позицію з цього питання, незважаючи на те, що Малайзія та Бруней також є учасниками у цьому спорі. І третя група – це В'єтнам та Філіппіни, які схильні розглядати ситуацію в Південно-Китайському морі як головну загрозу

Таблиця 1

Чинники, що впливають на територіальний конфлікт у АТР

Чинники, що підсилюють конфліктну ситуацію в регіоні	Чинники, що перешкоджають загостренню конфліктної ситуації в регіоні
<ol style="list-style-type: none"> 1. Досягнення Китаєм переважної переваги в галузі військового оснащення над іншими країнами, впевненість Китаю в тому, що інші держави не будуть втручатися у суперечку. 2. Загострення відносин між країнами-суперниками, ненавмисні людські жертви під час дрібних інцидентів із затриманням рибальських або геологорозвідувальних судів. 3. Провокації щодо видобутку корисних копалин на спірних територіях. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стабільно доброзичливі відносини між усіма претендентами на спірні острови (навіть взаємини Китаю та В'єтнаму останнім часом значно покращилися). 2. Усі учасники конфлікту зацікавлені у мирному регіональному оточенні, що є невід'ємним чинником економічного добробуту. 3. Під егідою АСЕАН діють різні інститути, які сприяють політичному діалогу та економічному співробітництву. 4. У разі агресивних дій в акваторії моря Китай ризикує опинитися у міжнародній ізоляції, що закономірно призведе до економічних санкцій та втрати іноземних інвестицій. 5. Усі країни, які претендують на спірні острови, стають все більш взаємозалежними внаслідок розвитку торгівлі, фінансових, інвестиційних потоків та туризму. 6. США відіграють ключову роль у підтримці безпеки в Азії і протидіятимуть загрозам безпеці.

безпеці, і всіляко закликають АСЕАН сформулювати чітку позицію щодо претензій Китаю на спірні території [6].

З огляду на це, виділимо основні положення, що характеризують низку питань, за якими інтереси країн-учасниць АСЕАН не збігаються і що дестабілізує саму організацію:

1. Різниця між старими членами АСЕАН та новими учасниками угруповання. З 1995 до 1999 рр. до складу АСЕАН увійшли В'єтнам, Камбоджа, Лаос і М'янма. Ухвалюючи рішення про розширення АСЕАН, початкові члени прагнули посилити свій вплив на міжнародній арені, а також зміцнити стабільність у регіоні. Для нових учасників вступ до АСЕАН був обумовлений прагненням зберегти статус-кво – їх приваблював традиційний принцип АСЕАН невтручання у внутрішні справи інших держав. З економічного погляду вони сподівалися відкрити доступ до зовнішніх ринків, а також посилити притік капіталів та нових технологій. Отже, старі та нові члени АСЕАН мають різне розуміння того, як має розвиватись Асоціація [2].

2. Різниця між продемократичними і авторитарними державами. Політичний устрій країн-членів АСЕАН варіюється від демократії (Індонезія, Таїланд, Філіппіни) і м'яких авторитарних режимів (Малайзія, Сінгапур) до жорсткого авторитаризму (В'єтнам) і перехідного державного устрою (Камбоджа, М'янма). Між цими групами держав існують розбіжності щодо прав людини та питань щодо перегляду принципу невтручання.

3. Різниця між учасниками, які є прихильниками прискорення економічної інтеграції, та країнами, які дотримуються націоналістичних підходів в економіці. Економічно розвинені держави такі, як Сінгапур та Таїланд, підтримують прискорення регіональної інтеграції та сприяння розвитку вільної торгівлі. Малайзія та Індонезія займають більш стриману позицію щодо темпів та масштабу економічної

інтеграції. Нові члени АСЕАН із цього питання також займають консервативну позицію внаслідок економічної слабкості.

4. Різне ставлення до політики Китаю та проблеми територіальних спорів у Південно-Китайському морі. У зовнішній політиці АСЕАН саме це питання є критичним із погляду перевірки Асоціації на міцність. До того ж, не всі члени АСЕАН є учасниками цих територіальних спорів, що ускладнює формування колективної позиції стосовно Китаю [6].

Країни Південно-Східної Азії мають різні відносини з Китаєм, що обумовлено безліччю чинників: історичний багаж взаємин, рівень економічного співробітництва, наявність впливових китайських діаспор. Сприйняття Китаю країнами АСЕАН є вкрай нерівномірним, враховуючи питання безпеки та економічні відносини, що визначає політику, яку вони будуть проводити по відношенню до Китаю. Залежно від комбінації цих чинників політика країн АСЕАН коливається від хеджування та балансування до підтримки Китаю (табл. 2).

Висновки. Таким чином, власні економічні інтереси для багатьох країн АСЕАН виявилися важливішими, ніж питання безпеки партнерів Асоціації. Саме тому АСЕАН поки що не змогла виробити загальну безпекову стратегію та вибудувати систему пріоритетів між колективними та національними інтересами окремих держав. Розвиток АСЕАН багато в чому залежатиме від того, яку позицію займуть великі держави – чи буде їм вигідніше зберегти єдність АСЕАН з її величезним внутрішнім ринком, кваліфікованою робочою силою та багатими природними ресурсами або вони віддадуть перевагу роздробленню АСЕАН на прокитайський та проамериканський блоки. Але це у довгостроковій перспективі. Проте, щоб цього уникнути, АСЕАН необхідно не лише виробити єдину позицію щодо Південно-Китайського моря, а й здійснити серйозні інституційні реформи всередині самої АСЕАН.

Таблиця 2

Сприйняття Китаю у країнах Південно-Східної Азії

Економічні очікування	Рівень загрози	Високий рівень загрози зі сторони Китаю	Низький рівень загрози зі сторони Китаю
Негативні економічні очікування від співпраці з Китаєм		В'єтнам Індонезія Філіппіни	Лаос Таїланд
Позитивні економічні очікування від співпраці з Китаєм		Малайзія Сінгапур	Бруней Камбоджа М'янма

Джерело: складено на основі [6]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городня Н. Д. АСЕАН як модель регіональної взаємодії держав Південно-Східної Азії. *Гілея*. 2015. № 99. С. 109–113.
2. Ravenhill J. Economics and security in Asia-Pacific region. *The Pacific Review*. 2013, P. 1–15.
3. Sun Yun. China's Strategic Misjudgement on Myanmar. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 2012. P. 73–96.
4. Zhao Hong. South China Sea Dispute and China-ASEAN Relations. *Asian Affairs*. 2013. P. 27–43.
5. Baogang He. Concert of Powers and Hybrid Regionalism in Asia. *Australian Journal of Political Science*. 2012. P. 677–690.
6. Chen IT-Y., Yang AH. A harmonized Southeast Asia? Explanatory typologies of ASEAN countries' strategies to rise of China. *The Pacific Review*. 2013. DOI: <https://doi.org/10.1080/09512748.2012.759260>.

REFERENCES:

1. Horodnia, N. D. (2015) ASEAN yak model rehionalnoi vzaiemodii derzhav Pivdenno-Skhidnoi Azii [ASEAN as a model of regional cooperation of Southeast Asian countries]. *Hileia*, no. 99, pp. 109–113.
2. Ravenhill, J. (2013) Economics and security in Asia-Pacific region, *The Pacific Review*, pp. 1–15.
3. Sun, Yun (2012) China's Strategic Misjudgement on Myanmar, *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, pp. 73–96.
4. Zhao, Hong (2013) South China Sea Dispute and China-ASEAN Relations, *Asian Affairs*, pp. 27–43.
5. Baogang, He. (2012) Concert of Powers and Hybrid Regionalism in Asia, *Australian Journal of Political Science*, pp. 677–690.
6. Chen, IT-Y., Yang, AH. (2013) A harmonized Southeast Asia? Explanatory typologies of ASEAN countries' strategies to rise of China, *The Pacific Review*. DOI: <https://doi.org/10.1080/09512748.2012.759260>.